

**BİR TÜR OLARAK ‘HATIRA’NIN TÜRK DİLCİLİK TARİHİNE KATKILARI:
MEHMET NECİP TÜRKÇÜ ÖRNEĞİ**
THE CONTRIBUTIONS OF MEMOIRS, AS A LITERARY GENRE, TO THE HISTORY
OF TURKISH LINGUISTICS: THE EXAMPLE OF MEHMET NECİP TÜRKÇÜ

BAHRİ KUŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Öğretim Üyesi

*Asist. Prof. Dr. Sakarya University, Faculty of Arts and Sciences,
Department of Turkish Language and Literature*

bahrikus@sakarya.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-1866-4281>

Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi-Journal of Turkish Language and Literature
TÜRKDED-2, Haziran-June 2021 Rize

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 10.12.2020
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 14.03.2021
Sayfa-*Pages* : 75-87

BİR TÜR OLARAK ‘HATIRA’NIN TÜRK DİLCİLİK TARİHİNE KATKILARI: MEHMET NECİP TÜRKÇÜ ÖRNEĞİ¹

Dr. Öğr. Üyesi Bahri KUŞ*

Özet

Edebî bir tür olması dolayısıyla edebiyat incelemelerine konu olan hatıranın aynı zamanda muhtelif ilmî araştırmalarda (özellikle tarih ve ona bağlı alt dallarda) bir kaynak olarak kullanılabilmesi, bu türün arşiv belgeleri, çeşitli dergi, gazete ve kitaplar ile birlikte bir kaynak eser olarak ele alınabileceğini göstermektedir. Bu yazıda, hatıra için edebî tür ya da kavramsal bir çerçeve çizilmeyerek, M. Necip Türkçü’nün dil hakkındaki görüşlerinin ne yolda şekillendiği hatıralarından hareketle ortaya konmaya çalışılacaktır. Türkçü’nün çocukluk döneminden itibaren zihin planındaki ilerlemelerini takip edebildiğimiz hatıraları, onun dil, kadın ve sosyal hayat, çok uluslu Osmanlı milleti gibi kavramlar hakkındaki fikirlerini tanıklarıyla ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hatıra, Necip Türkçü, dil, dilbilim

THE CONTRIBUTIONS OF MEMOIRS, AS A LITERARY GENRE, TO THE HISTORY OF TURKISH LINGUISTICS: THE EXAMPLE OF MEHMET NECİP TÜRKÇÜ

Abstract

The memoirs, since it is a literary genre, has been subjected of literary studies. It can be used as a resource in various scientific studies (especially in history and its subordinate branches) at the same time. This article that this literary genre can be evaluated as a source beside archive documents, various magazines, newspapers and books. In this study, it is not going to draw a conceptual framework, and will not be debated whether it is literary or not. We aim to put forward how M. Necip Türkçü’s views or ideas about Turkish Linguistics are shaped or improved throughout his memoirs. We are able to observe his progress in the mind plan since his childhood by the way of his memoirs. His ideas about those concepts such as language, women, social life, and multinational ottoman society can be analyzed by means of his memoirs as well.

Key Words: Memoirs, Necip Türkçü, language, linguistics

---

¹Bu makale 3-5 Mayıs 2018 tarihlerinde Ankara’da düzenlenen *Uluslararası Kültür ve Bilim Kongresinde* sunulan ve yalnızca özeti basılan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

*Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, bahrikus@sakarya.edu.tr

Giriş

Bir bilim dalının tarihi, o sahayı ilgilendiren/etkileyen tabaka ve unsurların bütününe ele alan bir özellik taşır. Türk dili tarihi de yazılı ürünleriyle Türkçe konuşmanın tarihinin aktarıldığı bir alandır. Bu konuda müracaat edilen birincil kaynaklar yazılı belgeler (ve sözlü kaynaklar) olmakla birlikte sınıflamayı belirli hâle getiren unsur dilbilgisel denklimlerdir. Bu yolla hazırlanan bütüncü gramer unsurlarının ele alınan zaman dilimindeki durumunu gösterir. Ancak dil olaylarına yön veren ve dil dışı sayılan pek çok etkenin olduğu da görülmektedir. Bu noktadan hareketle göçler, savaşlar, yaşam biçimlerinin değişmesi, dâhil olunan yeni kültürel ve dinî muhitlerin dil kullanıcılarında bir eğilim hâlini alan değişiklikleri meydana çıkardığı söylenebilir.

Bir devri etkisi altına alan fikrî hareketlerin beslendiği ve ortaya çıktığı çevreler ile onlara yön verenlerin gayeleri, dönemin siyasî ve toplumsal durumu ile yakından ilgili olagelmıştır. Tecrübe edilen vakalar karşısında insanı harekete geçiren iç dinamiklerin neler olduğunun anlaşılması, ortaya atılan/savunulan muhafaza/değişiklik/inkılâp gibi olguların deşifre edilmesinde kullanılabilir.

Yüksek tahsil yapma imkânı bulamamış, altı yıl süren askerlikten sonra iki yıl hapiste kalan ve Anadolu ile Rumeli'nin pek çok yerini dolaştıktan sonra yaklaşık elli sene İzmir'de ikamet eden Mehmet Necip Türkçü'nün² hatıraları, Türk dili araştırmaları tarihi bakımından oldukça önemli bilgileri barındırmaktadır.³

Necip Bey, hatıralarıyla birlikte İzmir'in siyasî, sosyal ve fikrî yapısını ortaya koymuş, Bıçakçızâde İsmail Hakkı⁴ ile ihtilaf yaşadığı noktaları ve dönemin edebiyat ortamını da aktarmıştır (Asan 2011: 125).

İzmir, 19. ve 20. asırlarda ticarî ve ekonomik faaliyetler bakımından son derece canlı bir yerdi. Aynı zamanda burada meskûn bulunan yabancı nüfus ile olan temaslar neticesinde yerli ahalide de milliyet bilinci canlı kalıyordu. Fikrî ve toplumsal hareketlerin beslenmesi ve yayılması için ona uygun bir ortamın gerekliliği konusunda İzmir, somut bir örnek oluşturmaktadır. Bu duruma benzer şekilde, Balkan coğrafyasında çetecilik faaliyetlerinin eşlik ettiği milliyetçilik hareketlerinin bizzat görülebilmesine olanak tanıyan ve Avrupa'ya yakın olması dolayısıyla Selanik⁵ de söze konu edilebilir (Levend, 2010: 272-282).

İzmir'in kültürel hayatının şekillenmesinde etkili olan Türk Ocağı'nın başkanlığını da yürüten Necip Türkçü, bu görevi süresince hem ulusal hem de sosyal yaşam, halk sağlığı gibi yerel konularda konferanslar tertip ederek şehrin kültürel hayatına yön vermeye çalışıyordu. İzmir

---

² Hayatı için ayrıca bk. Huyugüzel, 2000.

³ Ayrıca bk. Birinci, 1998.

⁴ Ayrıca bk. Gökçek, 1990.

⁵ Fındıkoğlu (1955: 90), sahip olduğu idarî imtiyazlar sayesinde Selanik'in İstanbul'a kıyasla daha canlı bir kültür hayatının olduğunu belirtir.

basımının Türk Ocağı'nın faaliyetlerini sayfalarına taşımalarıyla yapılanlara muhatap bir kamuoyu da oluşturuluyordu (Sürgevil 2009: 133).

“İzmir’de Türklük ve Türk Dili Hareketi Tarihi” adıyla *Anadolu* gazetesinde 17 Temmuz / 12 Kasım 1934 tarihleri arasında 83 tefrika halinde yayımlanan hatırat, Necip Türkçü’nün öncülerinden olduğu Türk dili hareketinin ne yolda ilerlediğini gösteren ve bu hareketi doğuran fikrî hazırlık safhasının aşamalarını ihtiva eden bir niteliğe sahiptir (Huyugüzel 2003).

Hayat hikâyesinden Türklük ve Türkçülük fikrine sıkı sıkıya bağlı bulunduğu anlaşılan Mehmet Necip Türkçü’nün hatıraları, Türk dili araştırmaları tarihine iki önemli katkı sunmaktadır. Bunlardan ilki 1911 yılında Selanik’te ortaya çıkan Yeni Lisan hareketinin tarihiyle; diğeri gerçekleştirilmek istenen millî uyanışların özellikle niçin dil üzerinden yapılmaya çalışıldığı ile ilgilidir. Bununla beraber, bu hatırat, toplumsal hayatta kadının rolü, beslenme politikası, çok uluslu yapılarda asıl unsurun statüsü, eğitim öğretim faaliyetleri gibi farklı konulara dair bilgiler de bulunmaktadır.

İzmir Yeni Lisanı ve Selanik Yeni Lisanı

1911 senesinde, dilde tam olarak yerleşmemiş bulunan her türden yabancı unsurun terk edilmesi, İstanbul ağzını esas alan bir yazı diline geçilmesi ve yabancı kelimeler karşısında Türkçe karşılıklarını tercih etme ilkeleriyle ortaya çıkan Yeni Lisan hareketinin Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Ali Canip gibi tanınmış isimlerle bir dönemi etkisi altına almış bir hareket olduğu bilinmektedir.⁶

Necip Türkçü, hatıralarının oldukça ayrıntılı ön sözünde Türkleri birleştirecek, ilerletecek Türklük fikir ve duygusunu güçlendirecek aynı zamanda konuşma diliyle yazmanın faydaları ve bu yoldaki gayretlerin ilkin İzmir’de başladığını ve açıktan açığa Yeni Lisancılarının bu fikirleri İzmir’den Selanik’e götördüklerini belirtir.

Necip Bey’in *Hizmet* gazetesinde yazdığı fikirlerin Ömer Seyfettin’in öncülüğündeki Yeni Lisan hareketine etki ettiği kabul edilir (Huyugüzel 2001: 66). Bu tesir daha sonra, yaklaşık otuz yıl kadar, Mehmet Esad Andelib’in *Fikirler*⁷ mecmuasında neşrettiği “İzmir’de Yeni Lisan” adlı makalesinde⁸ Ömer Seyfettin’in İzmir’de bulunduğu sıralarda Necip Bey’den etkilendiği şeklinde dile getirilmiştir (Özdemir 2008: 85).

⁶ Genç Kalemler dergisinin ikinci cildinin ilk sayısında neşredilen *Yeni Lisan* makalesi, Selanik’te başlayan bu hareketin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu makalenin yayımlanma tarihi, bizim de daha önce yaptığımız gibi, birçok kaynakta 11 Nisan 1911 olarak birçok kaynakta geçmektedir. Ancak N. H. Polat’ın yeni belgeler ışığındaki tespitine göre bu tarih kesin olarak 21 Nisan 1911’dir. (Polat, 2020: 23)

⁷ Fikirler mecmuasının Hakkı Tarık Us koleksiyonunda bulunan sayıları şunlardır: I : 1-30 (1 Temmuz 1927-30 Teşrinisâni 1928); II : 31-48 (1 Kânunusâni 1929-15 Kânunusâni 1930); III : 49-50 (30 Kânunusâni 1930-15 Mart 1930); IV : 51-76 (31 Mart 1930-15 Kânunusâni 1932); V-XIV : 77-151, 153-165, 169-176, 178-206, 210-211, 216, 238-249, 254-259, 286-287 (15 Şubat 1932-31 Ocak 1945); 298-299 (31 Temmuz 1945); 334 (Haziran 1947). ET: 15.01.2021.

⁸ Mehmet Esad Bey, 1 Temmuz 1927’de İzmir’de çıkmaya başlayan Fikirler dergisinde *İzmir’de Yeni Lisan* adını taşıyan seri makaleler neşretmiştir. Bu yazılarda, İzmir’de başlayan sadeleşme hareketinin mahiyetini

Sütunlarını bu yolda tahsis eden *Hizmet, Osmanlı Ticaret ve Ziraat Gazetesi, Hıfzussıha, Ahenk, İzmir* gibi gazete ve dergilerde Türkçülük fikrine dayalı olarak şuurlu bir şekilde konuşma diliyle yazılar kaleme alınır ve bu hareketin ilmî sisteme dayanarak İzmir’de 1900 yılından itibaren yapılageldiği ancak Selanik’in öne çıktığı ifade edilir.

İzmir’de cereyan eden bu hareketin hak ettiği ölçüde yer bulamaması Necip Türkçü tarafından şu şekilde gerekçelendirilmiştir:

1. *Bu Türklük veya dil hareketinin İstanbul’a nispetle sönük ve sapa düşen, ilmî ve millî bir merkez olarak tanınmamış olan, ancak ticarî faaliyet ve ehemmiyetiyle anılan bir yerde ortaya çıkması,*
2. *İstanbul’u asırlarca payitaht olması neticesi olarak büyük görenlerin milliyet tarihinde yer tutacak Türklüğe ait bütün hareketlerin ancak İstanbul’da olabileceği ve İzmir gibi bir şehirde vukuuna imkân verememeleri,*
3. *İzmir’de bu hareketle ilişkisi olan kimselerin veya kimsenin bunun çevresine, yakınında veya uzağında önceden veya sonradan Selânik’te veya İstanbul’da yapılmış olduğu gibi sürekli bir reklâm yaparak, herkesi bu harekete celp etmeye veya taraftar kazanmaya özenmemeleri,*
4. *İzmir’de “Türkçe Dilimiz” veya başka ad altında yapılan neşriyatın haftalık mecmualarda, risalelerde değil; yırtılıp bir tarafa atılacak gündelik gazete veya gazetelerde yapılması (Huyugüzel 2003: 4).*

Birkaç yıldan beri İzmir’de devam eden Türk dili hareketinin *Yeni Lisan*’a mâl edilmesine karşı bu hareketin İzmir’den Selanik’e götürüldüğünü kendisinden başka tasdik edenlerin de olduğunu belirten Türkçü’nün şu ifadeleri oldukça önemlidir:

1911 tarihinde şimdiki hâlde Bayraklı Alkol Fabrikası sahibi Küçük Talat Bey İzmir’e geliyor. Beni tam aratmakta bulunduğu sıralarda ben de ziyaretine gitmiş oluyorum. Benim adımlı ve nereli olduğumu öğrendikten sonra:

---

ve Mehmet Necip Türkçü’nün çalışmalarını tetkik eder. Derginin ilk sayısında yer alan yazısında, M Esad Bey, Türkçenin halkın konuşma dilinin esas alınması suretiyle sadeleştirilmesi uğraşında Mehmet Necip Bey’in lisaniyat ilminin usul ve esaslarıyla hareket ettiğini belirtir. Aynı yazıda Ömer Seyfettin’in başında bulunduğu hareketin İzmir’den esinlendiğini ise şöyle dile getirilir: “*Mamañih bu mesainin daha canlı tesirleri de oldu. Selânik’teki Yeni Lisan hareketinin başında bulunan Ömer Seyfettin merhum bu fikri İzmir’de bulunduğu sırada Necip Bey’in neşriyatından almıştı. Ömer Seyfettin, Necip Bey’in ortaya attığı esasları görmüş, kabul etmiş ve hatta bu yolda küçük hikâyeler yazmıştı. Genç Kalemler’de müdafaa edilen davanın vazı’ olduğunu Selânik hareketinin yine salâhiyetdar bir rüknünden öğrendiğimiz Ömer Seyfettin İzmir’de bu hakikate iman edenlerdendi. Ali Canip Bey’in Ömer Seyfettin’in hatırat defterinden naklen neşrettikleri notlarda tesadüf ettiğimiz kanaatler de Necip Bey tarafından 27 sene evvel İzmir’de ortaya atılan hakikatlerdir. İşte biz şu makaleler serisini bu kadar vâsi ve şâmil tesirleri görülen İzmir hareketini tetkike hasrediyoruz. Neticede görülecektir ki İzmir hareketi ne Kâzım Nami Bey’in vaktiyle zannettiği gibi alelade bir takip ve taklit gayreti ve ne de ‘Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi’ müellif-i muhteremin dediği gibi sağır ufuklara çarparak sönen bir sadadır.” (Fikirler, 1: 2).*

- Sana Selânik'ten iki kişiden selâm var: Biri hemşehrin Edirneli Talat Beyden –ki gözlerinden öper, çok selâm eder-, diğeri evvelce İzmir'de jandarma zabıtlığıyla bulunmuş olan Ömer Seyfettin'den. O da çok selâm ediyor. Ali Canip isminde bir arkadaşıyla burada olduğu gibi Selânik'te de bir lisan hareket ve inkılâbı yapmak istediğini bana size 'Haber ver' dedi.

Talat Bey ayrıca kendisinden:

- Bunlar Ziya Gökalp isminde âlim ve kuvvetli bir zatı aralarına alarak beraber çalışacaklar dedi.

İlk defa olarak gördüğüm Küçük Talat Beyden İzmir'i takliden Selânik'te bir dil hareketi yapılacağını öğrenmiştim.

İkinci şahadet: Vaktiyle Selânik'te çıkan Genç Kalemler'in imtiyaz sahibi Nesimi Sarım Bey bir gün, lise edebiyat muallimi Esat Bey'in yanında, Selânik'te ortaya çıkarılan Yeni Lisan'ı Ömer Seyfettin'in İzmir'den getirdiğini söyledi. Hakikatin herkesçe bilinmesi için bu yolda bir şey yazması münasip olacağı teklifine karşı:

- Ali Canip Beyi gücendirmek istemem demişti.

Bundan başka merhum Nesimi Sarım Bey, şimdi kim olduklarını hatırlayamadığım birkaç kişinin yanında –bunlardan birinin Filorinalı Rüştü Bey olduğunu zannediyorum- İzmir lisan hareketine vakıf Faik Bey isminde bir gencin sualine cevaben:

- Selânik'teki Yeni Lisan'ın anavatanı İzmir'dir. Ömer Seyfettin onu buradan Selânik'e götürdü dedi. (Huyugüzel 2003: 3).

M. Necip Türkçü, arkadaşlarıyla birlikte yürüttükleri hareket için kendilerinden önce ileri sürülen görüşleri inkâr etmeden sistemli bir çalışma yaptıklarını özellikle vurgular. Çünkü ona göre Selânik'te faaliyet gösteren Yeni Lisancılar, İzmir'de gösterilen gayret ve meydana getirilen eserleri görmezden gelerek kendilerini bu hareketin öncüleri olarak görmektedirler. Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp ve Ali Canip'in İzmir hareketini yürütenlere haklarını teslim etmek konusunda bir gurur meselesi yaşadıklarını belirten Türkçü'ye göre onlar sadece İzmir'de bulunanları değil Şemsettin Sami'yi de görmezden gelmektedirler.

Selânik Yeni Lisancılarının İzmir'deki Türklük, hususiyle yeni yazı dili hareketinden pek tabii olarak haberleri vardı. Bana buraya yukarıda naklettiğim haberi gönderen Ömer Seyfettin merhumun bu hareketten bahsetmemesi ihtimali var mıdır? Ancak sonradan İzmir'deki yeni hareketi taklitten söz açmaya galiba gururları mâni olmuştu. Yahut bu işte mucit gibi davranmayı daha muvafık gördüler. Eğer İzmir'den ve İzmir'deki yeni yazı dili hareketinden bahsederlerse mucitliğe dokunmaz mı? Bu gibi birtakım sebeplerden İzmir hareketini; bilmemezlikten, işitmezlikten

geliyorlardı. İşte aynı sebeple –öyle sanıyorum- *Türkçülük Tarihi*'nde Ziya Gökalp Bey 312 (1896) tarihinde İstanbul'da dilde Türkçülük hadiselerinden bahsederken arada on beş yıl kadar boşluk bırakarak Selânik'te *Yeni Lisan* meselesine intikal ediyor. O yıllar içinde onun bildiğine ve kanaatine göre gerek İstanbul'da ve gerek başka bir memlekette Türklük namına bir kıpırtı olmamış veya öyle bir kıpırtıdan haberi olmuş bile olsa ona, anlaşılan ehemmiyet vermemiş. Merhum Ziya Bey İzmir'de eskiden ortaya çıkan dil hareketini faraza öğrenmemiş, öğrenmiş de hatırandan çıkmış olsun! Acaba *Yeni Lisan*'dan iki üç sene evvel İzmir'de neşredilmeye başlayan gündelik Köylü gazetesi gözüne hiç ilişmedi mi? Bundaki yazılış ve üslubun sade ve halk diliyle olduğunu görmedi mi? İzmir Selânik'e İstanbul'dan uzak bir yer değil, ikisi de deniz kenarında birbirine karşı iki şehir... Yahut onlar *Yeni Lisan*'la uğraşırken bir hayır sahibi ellerine bizim Köylü'yü tutuşturmadı mı? İzmir, Selânik'e veya İstanbul'a, bizim Türkçülerin de bahsettiği Rusya'dan, Azerbaycan'dan Kırım'dan çok yakın. Halka doğru, halkla beraber, halk için gibi yazışlar düşünen bu zat, halk diliyle, halk için İzmir'de çıkan Köylü gazetesinin varlığından hususiyle siyasî bir fırka merkezi azası olmak sıfatıyla uzun yıllar esnasında bilmem nasıl haberdar olamıyor? Buna ben elan hayret ederim!.. Bununla beraber Türklük için uğraşanların, eserlerini Arapça veya Acemce yazmış olduğu için haberdar olamamalarını şüpheli gördüğüm Şeyh Cemallettin Efgani'nin kendisini sık sık ziyaret eden Emin Beyi irşat ettiğini büyük ve mühim bir hadiseymiş gibi söylemeyi unutmuyor. Keza yukarıda işaret ettiğim gibi Türkiye haricinde yetişen Türkçüleri bize tanıtmaya çalışıyor (Huyugüzel 2003: 5).

Konuşma Dili ile Yazı Dilinin Birleştirilmesinin Gerekçeleri

Çeşitli zamanlarda Türkçenin ıslahı yahut sadeleşmesi yönünde ortaya çıkan uğraşların sebepleri, Daşdemir tarafından şöyle tespit edilmiştir:

Bu bazen başka milletler karşısındaki zafer ya da mağlubiyetlerin Türk ruhunda uyandırdığı gurur veya isyan hissinden; bazen Türk nüfusunun bir cazibe merkezi olmak gibi siyasi amaçlarla Türk boyları, beylikleri ve devletleri arasında ortaya çıkan atalar mirasına sahip çıkma yarışından; bazen Türk entelektüeli tarafından yabancı dillere ve kültürlere duyulan büyük hayranlığa karşı geliştirilen bilinçli bir itirazdan; bazen egosu şişirilmiş şairlerin imkânsız başarıp sanat yapmaya hiç müsait olmayan dille (!) şiir yazabileceğini ispat etme fantezisinden; bazen de toplumu eğitmek isteyen halis aydınların geniş kitlelere ulaşma çabasından kaynaklanmakta idi (2013: 54).

Bu gerekçelere, öngörülen yakın bir gelecekteki kırılmalara hazırlıklı olmak ile siyasi ve sosyal olarak kamuoyu oluşturma da eklenebilir.

Askerlikten sonra memuriyet hayatına atılan Necip Türkçü, kısa bir müddet sonra hapis cezasına çarptırılır. Hükûmete muhalif faaliyet gösteren İttihat ve Terakki cemiyetinin faaliyetlerini artırdığı ve aynı nispette siyasi otorite tarafından karşılık bulunduğu zamanlara (1895) denk gelen bu tutukluluk, Necip Türkçü'nün Şeref ve Faik Beylere siyasi meseleler hakkında yazdığı mektupların ortaya çıkması yüzünden olmuştur. Hatta Şeref Bey'e şifreli olarak yazdığı mektupta *Yıldız Sarayı erbab-ı zekânın kasaphanesi olmuştur* sözünün geçtiği söylenir (Huyugüzel 1988: 26-27).

Aynı suç dolayısıyla hapishanede birlikte kaldığı Hafız İbrahim ve Talat Bey'e nispetle esasen siyasi meseleler konusunda aşırı davranışları bulunmayan Necip Türkçü'nün zaman zaman bu meselelere kafa yorduğu sezilmektedir.

Necip Türkçü, istibdat aleyhtarlığı konusunda son derece heyecanlı ve şiddetli duygulara sahip Talat ve Hafız İbrahim Beylerin *padişahın görevden el çektirilmesinin* yaşanan sıkıntıları sona erdireceğini ve istibdat yönetimi altında bunalan halkın da rahatlayacağı fikrine karşı daima mesafeli durmuştur. Çünkü ona göre halk istibdat yönetiminin farkında değildir:

Fakat bu anlayıştan ne hasıl olacak?.. Bir defa halkın kânûn-ı esasî, meşrutiyet idaresi ve hürriyetle alâkası yok. Bunlar ha olmuş ha olmamış, onun için hepsi bir! Zaten halk istibdatın öyle farkında değil. Bunlar hakkında esaslı malûmat sahibi bile az. Meselâ bir inkılâp olursa bundan acaba hakikaten istifade imkânı var mıdır? Öyle bir şey vuku bulunduğu zaman ne olacağını ve herkese ne vazife düşeceğini ve ne yolda davranmak lâzım geldiğini, bu inkılâbı isteyenler bile belki o kadar iyi bilmiyorlar. Yalnız 'Bir şey olsun' diyorlar(...) Yerinde ve zamanında olarak, Papaz Mabli'nin Bir Vatandaşın Vazife ve Hukuku diye ufak bir eseri hatırıma geldi. Bundan mülhem olarak bir Türk'ün ferdî, siyasî, içtimaî vazife ve hakları neden ibaret olacağına dair bir eser yazılmasını mümkün gördüm. Öyle ya neden böyle bir eser yazılamasın? Asıl işin mühim kısmı, bu eser mümkün olduğu derecede konuşulduğu gibi yazılacak. Eğer böyle yazılırsa, bunu artık okuyanların anlaması pek kolay olur. Hem de gazetelerin kullandığı lisan gibi bu da lâyıkiyle anlaşılmayacak olursa o vakit ne faydası olur? (...) İstiyordum ki halkımız yani Türkler, haklarını, vazifelerini ve bunların envainı, hududunu öğrenmeli. Bu fikir ve bilgiler Türklerin uyanık takımının zihinlerinde yer etmeli. Bunlar lâpa gibi durmaz. Bu inkılâptan istifade etmek için öne ve ileri atılır (Huyugüzel 2003: 113-114).

Toplumda oluşması beklenen bilincin gerçekleştirilebilmesi için dilin aracılığına ihtiyaç duyulmaktadır. Zira, "bir milliyet, etkisini, karakterini, ferdiyetini, her defasında olmasa da fiziki coğrafyadan ve biyolojik ırktan değil kültürel ve tarihi güçlerden alır. Dil bunlardan ilki ve önde gelenidir" (Hayes, 2010: 13). Necip Bey'in yukarıdaki ifadelerinden tebaadan vatandaşa dönüşen bir sosyal kimlik olduğu görülmektedir. Bu, aynı zamanda yöneten yönetilen ilişkisinde de

kendini gösteren bir dönüşümün belirtisidir. Bu noktadan hareketle yöneten ile yönetilen arasındaki dilin anlaşma zeminini muhkem surette muhafaza eden bir yapıda olmasının arzu edildiği sonucuna ulaşılabilmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Necip Türkçü'nün insana, cemiyete ve dünyaya dair ilk farkındalıkları sezgiye dayalı olarak okul çağlarında başlamıştır. Yüksek tahsil yapamamış olmasına rağmen kendini yetiştirmeyi başarmış olan Necip Türkçü için Türklük bilincine sahip, eğitilmiş kadın ve erkeklerden oluşan bir toplumun inşa edilebilmesi çok mühimdir. Bir gelecek tasavvuru olarak tanımlanabilecek bu hedefe ulaşmanın dil üzerinden gerçekleşebileceği fikrinin ön planda olduğu görülmektedir. M. Necip Türkçü'nün dilin sadeleştirilmesi bahsinde ortaya koyduğu çabaların yaslandığı arka plan, milleti yükseltmek fikridir. Bu fikrin gerçekleşebilmesi için işe dilden başlanması gerektiğine kani olmuş ve çalışmalarını dilin toplumsal işlevinden yola çıkarak şekillendirmiştir. M. Esad Bey'in *Fikirler* dergisinde yazdığı seri makalelerde de bu konu açıkça dile getirilmiştir⁹.

Sonuçları itibarıyla eğitim öğretim süreçlerinin eşlik ettiği yazı diliyle konuşma dili arasındaki büyük boşluğun/farkın teorik ve pratik denklikte meydana getirdiği arızaları gidermenin yolunu *anlamak* ve *anlaşmayı* merkeze alınmasında gören Necip Bey'in bu yoldaki fikir ve eylemlerinin benzerlerinin Tanzimat'tan itibaren görüldüğü bilinmektedir.

Özellikle Tanzimat'ın birinci nesli arasında birtakım farklılıklar olsa da benzer görüşleri paylaştıkları görülmektedir. Bununla beraber dilin sadeleşmesi konusunda Servet-i Fünûncuların sade Türkçe ile eser vermedikleri gibi bu anlayışı küçümsedikleri görülmektedir. (Özdemir 2008: 56).

Her ne kadar kendileri sade Türkçeyle yazmamış da olsalar Mehmet Emin'in *Türkçe Şiirler*'i için Tevfik Fikret'in yaklaşımı ve Şahabettin Süleyman'ın Ömer Seyfettin'in gayretlerini millî bir görev olarak nitelemesine bakıldığında dilin sadeleşmesi yolundaki çabaları fikrî planda kabul ettikleri de söylenebilir (Kuş 2013: 10).

Siyasî şartların imparatorluklara tanıdığı yaşam hakkının giderek azaldığı dönemlerde öne çıkan ulus devlet fikri, yeni bir oluşumun ötesinde yeni yaratım şeklinde de ele alınabilir. Ulus devlet ile sonuçlanacak bu sürecin nispeten ortalarına denk gelen Tanzimat'la birlikte edebiyatın estetik kaygılardan başka halka ulaşmak için kullanılan bir araç olarak yeni bir vazife üstlenmesi

---

⁹ Necip Bey lisanın gökten inmiş bir müesseseye olmadığını çok iyi biliyordu. Lisanın ictimaî hayattaki vazifelerini tamamen kavramıştı. Lisanı ıslah etmenin cemiyeti düzeltmek demek olduğunu müdrikti. Bu sebeptendir ki İzmir'deki lisan hareketi halka doğru gitmeyi, halkın dilini mihver yaparak bütün ilmi tedkikatı onun etrafında teksif etmeyi kendine en esaslı umde telakki etmişti. Bu hareket ilmi bir Türkçecilik hareketi idi. Davanın en esaslı tezi Türk milliyetperverliği idi. Türk milletinin maruz bulunduğu büyük tehlikelerden korunmak endişesi idi. Bunun için de Türk'ü kendi diline sahip kılmak lüzumuna iman ediliyordu. Türkçe istiklalini kazandıktan sonra bu lisanla millete ait her şey konuşulabilecekti. (Andelib, 1927: 2).

oluşan bu yeni paradigmanın işaretleriydi. Ziya Paşa, Namık Kemal ve Şinasi gibi isimlerin çabaları¹⁰ da bu yoldaki somut örneklerdir.¹¹

Sınırları içinde cepheden cepheye savrulan ve her savruluşta bir parçasını yitiren Osmanlı İmparatorluğu'nun bünyesindeki unsurları kuşatan fikir, o dönemde, baştanbaşa milliyetçilik idi. Dünyanın o zamanki hâkim ideolojisi olan milliyetçilik, özellikle Balkan Harbi'nden sonra Türk aydınının da zorunlu bir kaderi durumundaydı.

Başlangıçta ister kadim geleneğin Batı tekniği ile yaşatılması ister eskiyi topyekûn reddederek tamamen yeninin tarafı tutulmuş olsun millî bilincin oluşturulması için takip edilecek yolun kendi içine kapanmaktan geçtiği, bir vaka olarak karşımızda durmaktadır.

Bir milleti millet yapan unsurlar etrafında birleşebilme arzusuna ulaşmak için takip edilen sürecin imparatorluk dinamiklerinden ayrıldığı ve imparatorlukların heterojen; ulus devletin homojen olduğu ifade edilir (Ulukütük 2019: 71).

Millet olma ve millet olarak yaşama sürecindeki en önemli unsur olan dilin diğer dillerden belirgin farklarla ayrılmış olması kazanılacak millî kimliğin mühim bir noktasını temsil etmektedir. Bu cümleden olmak üzere, Osmanlı'nın son dönemlerinde yoğun olarak görülen gramer ve sözlük çalışmaları da Osmanlı Türkçesinin Arapça ve Farsçadan farklı ve müstakil bir dil olduğunun kanıtlanma çabaları olarak değerlendirilebilir. Necip Bey'in ilk mektep sıralarındaki düşüncüklerini ifade eden şu cümleleri de bu yolda birer tanık olabilir:

Mahalle mektebinde Arapça diye bir dil olduğunu öğrendim ... İşte artık o tarihlerde Türkçe hakkında bir fikir edinmiştim. Bundan başka Arapça ve Acemce diye iki dil daha bulunduğunu da biliyordum. Dışarıda Rumca, Bulgarca denilen diller olduğunu evvelden öğrenmiştim. (Huyugüzel 2003: 23-24).

Sınırı kendi içinde yeniden var olmak olarak modernizm tarafından belirlenen ulus fikrinin milliyetçilik arka planına yaslanarak ilerlemesi kadar bu sürecin sonunda veya muayyen bir noktada tutunulacak mevzinin kaderinin *dile* bağlanması; dil üzerindeki değişikliklerin, en azından ilk aşamada, dile tam manasıyla yerleşmemiş yabancı kelimelerin çıkarılması, yeni kelimelerin Türkçenin kendi imkânlarıyla yapılması, terimlerin Türkçeleştirilmesi gibi temel prensipler etrafında toplanılması ve lisan hareketlerinin muhit ve nisbî olarak devirleri farklı olsa bile birbirlerine tesir etmeleri de son derece doğaldır.

Yeni Lisan hareketini başlatan kadronun, düşüncelerindeki ortak noktalardan da anlaşılacağı üzere Şemsettin Sami ve Necip Bey gibi isimlerden haberdar oldukları

¹⁰ Ayrıca bk. Argunşah, 2006.

¹¹ Ne var ki Tanzimat'ın bu ilk dönemlerinde ortaya konan dil ve lügat meseleleri henüz imparatorluğun ayakta kalacağı düşüncesini gösterir şekilde okunabilir. Ayrıca bk. Yavuzarslan, 2004.

anlaşılmaktadır. Ancak bu mühim adımların kesin bir sonuca bağlanmadığını ifade eden Özdemir, *zaman*'ın¹² galip geldiğini söyler (2008: 87).

Milli kültürü yansıtan milli bir edebiyat ve dil yaratmak isteyenlerin iddiası şuydu: Arapça ve Farsçanın etkisi altında vücuda getirilen bir dil ve onun ürünü olan bir edebiyat ile halk arasında çatışma meydana gelmektedir. Çünkü bu dil ve edebiyat halk arasında yaşayan milli değerleri yansıtmıyor ve haliyle milli bir bilincin yaratılmasına katkı sağlamıyordu (Örücü-Çakmak 2020: 343).

Bu bakımdan yirminci asrın başlarında ister İzmir, ister Selanik yahut başka bir yerde olsun konuşma diline yakın bir yazı dili tesis etme ve sadeleş(tir)me çabalarından hangisinin¹³ mukaddem olduğunun ötesinde, bu gayretlerin içinde bulunulan şartlar bakımından zorunlu bir uğraş olduğu görülmektedir.

Ayrıca, farklı/aynı/yakın zaman ve mekânlarda ortaya çıkan hareketlerin benzer özellikler göstermesi tabii karşılanmalıdır. Süren zaman içinde maruz kalınan etkilere gösterilen tepkilerdeki ortaklık, Türklük fikrine sıkı sıkıya bağlı aydınların beslendiği kaynakların da ortak olmasından ileri gelmektedir.

Bir yönüyle millî bir kimlik oluşturma arzusunun yönlendirdiği dilde sadeleşme hareketlerinin Cumhuriyet devrinde ortaya çıkan arı dil fikrine ön ayak olup olmadığı veya sadeleşme çabalarının en azından ana hatlarıyla gerçekleştiği kabul edilirse, buna paralel olarak milli bir edebî anlayışın tesis edilip edilmediği de ayrıca cevaplanması gereken sorular olarak burada zikredilebilir.

Mehmet Necip Bey'in hatıratı edebiyat, kültür ve dilticilik tarihimize mühim katkılar yapmaktadır. Dilde sadeleşme hareketlerinde İzmir'in temsil ettiği yeri açıkça ortaya koymaktadır. Bizzat kendi ifadeleri bu hareketin başlangıç yerinin İzmir olduğunu söylemektedir. Ancak yukarıda kısmen temas edildiği üzere, inşa süreçlerinde, hareket noktasının birleştirici niteliği sabit olan dil üzerinden başlaması tabii bir yoldur. Burada, özellikle anılması gereken noktalardan biri de kendini ve dünyayı tanıyan, bilinçli bir toplum ideali kuran ve bu amaç için çalışan bütün aydınlar gibi Necip Bey'in de samimi his ve ilmî dikkatleri ile Türklük fikrine olan bağlılığı ve bu yoldaki gayretidir.

---

¹² Ancak görüyoruz ki Yeni Lisan hareketi, dilimizin sadeleşmesi konusunda çok önemli ve büyük adımların atılmasına vesile olmasına rağmen, bu konuda kesin bir sonuca ulaşamamıştır. Çünkü her iki tarafın da tartışmalardan "muzafferiyet-i kat'iyeye" ile çıkmaları mümkün olmamıştır. Süleyman Nazif'in de dediği gibi, Yeni Lisan ve dilde sadeleşme konusundaki tartışmalar, edebiyatımızda bir "mesele-i müebbed"dir. Fakat tartışmalar esnasında ve sonrasında, tarafların hiç dikkate almadıkları "zaman" da yapması gerekeni, yani en doğru olanı yapmıştır. Ve aslında tartışmaların "haklı" tarafı ve gerçek galibi hep "zaman" olmuştur, olmaya da devam edecektir. (Özdemir 2008: 87).

¹³ Türkçecilik faaliyetlerini üç devreye ayıran Fındıkoğlu (1955: 90), Ziya Gökalp'in Diyarbakır'da ortaya koyduğu fikir ve gayretlerin Selanik'te de ifa edildiğini ve Gökalp'in Selanik'e gitmesiyle Diyarbakır ile Selanik hareketlerinin birleştiğini ifade eder.

Kaynakça

- Andelib, Mehmet Esat (1927), “İzmir’de Yeni Lisan”, *Fikirler Dergisi*, 1: 2-3.
- Argunşah, Hülya (2006), *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı 1839-2000* (Editör Ramazan Korkmaz), 3. bs., Ankara.
- Asan, Nuray (2011), *Anı Türü Eserlerde İzmir*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Birinci, Ali (1998), “Hatırat Türünden Kaynakların Tarihi Araştırmalarındaki Yeri ve Değeri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 41: 611-620.
- Daşdemir, Muharrem (2013), “Çağdaş Dil Biliminin Işığında Yeni Lisan Hareketi ve Türk Dil Devrimi’nin Karşılaştırılması”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2/3: 53-58.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri (1955), *Ziya Gökalp*, M. Sıralar Matbaası, İstanbul.
- Gökçek, Fazıl (1990), *Bıçakçızâde İsmail Hakkı’nın Hayatı ve Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Hayes, Carlton J. H. (2010), *Milliyetçilik: Bir Din Batı Siyasal Düşüncesinde “Ulusalcılık” Tasavvuru*, 2. bs. (Çev. Murat Çiftkaya), İz Yayıncılık, İstanbul.
- Huyugüzel, Ömer Faruk (2000), *İzmir Fikir ve Sanat Adamları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- _____ (2001), “İzmir’de Kültür Kurumları”, *21. Yüzyıl Eşiğinde İzmir*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir.
- _____ (2003), *Necip Türkçü’nün Hatıraları ve Dil Yazıları*, TDK Yayınları, Ankara.
- Kuş, Bahri (2013), “Millî Lisan Anlayışının Ömer Seyfettin’in Hikâyelerindeki Yansımaları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 49: 9-16.
- Levend, Ağâh Sırrı (2010), *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, (4. bs), Dil Derneği Yayınları, Ankara.
- Örücü, Mustafa ve Çakmaker, Samet (2020), “İki Uluslaşma Örneği: Yunanların Arı Dil Projesi “Katharevusa” ve Türklerin “Öztürkçe” Girişimi”, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 20: 338-347.
- Özdemir, Mehmet (2008), *II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Divan Edebiyatı Tartışmaları*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Polat, Nazım Hikmet (2020), “Yeni Lisan’da Divan Edebiyatı Eleştirisi”, *Türk Dili*, 821: 18-29.
- Sürgevil, Sabri (2009), *II. Meşrutiyet Döneminde İzmir*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir.
- Ulukütük, Mehmet (2019), “İmparatorluğun Ontolojik Grameri versus Ulus-Devletin İdeolojik Mantiği”, *Liberal Düşünce*, 94: 67-86.
- Yavuzarslan, Paşa (2004), “Türk Sözlükçülük Geleneği Açısından Osmanlı Dönemi Sözlükleri ve Şemsettin Sâmî’nin Kâmûs-ı Türkî’si”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44/2: 185-202.

Expanded Summary

It was tried to reveal, in this study, the way in which M. Necip Türkçü's views on language were shaped, based on his memories. The role of the political and social conditions on the issue of simplification of the language was tried to be clarified in the meantime. The memories of Türkçü, from which we can follow his intellectual development since his childhood, reveal his ideas on concepts such as language, woman and social life, and the multinational "Ottoman nation". The contributions of "memory", as a genre, to our recent political and literary history are known. The memories of Mr. Necip are a concrete example of the contributions that this genre has made to our linguistic history. This memoir is in a valuable position not only in terms of showing how the idea of the ideal individual and society was formed in the mind of a conscious Turkish intellectual, but also in terms of showing the efforts made for the realization of this idea. Mr. Necip wrote articles and held conferences on social and national issues in İzmir where he was exiled, and thanks to these activities, Mr. Necip was able to establish a cultural neighborhood in İzmir, however, his special interest has always been language. Although the center of his efforts in this direction was the simplification of Turkish, the time spent on using Turkish as a language of science is also substantial. The aim of all these efforts is to make a language that can be understood by bringing the written and spoken language closer together and to spread the use of this language. In the foreword of his memoirs, Mr. Necip clearly states that the "Yeni Lisan" movement, which emerged under the leadership of Ömer Seyfettin, moved from İzmir to Thessaloniki. He states that the views put forward in the Yeni Lisan were taken by Ömer Seyfettin while he was in İzmir and criticizes the fact that this is not mentioned. According to the memoir, there are two Yeni Lisan: İzmir Yeni Lisan and Thessaloniki Yeni Lisan. It was stated that at the beginning of the twentieth century, a great deal of progress was made in İzmir, especially through the newspapers *Hizmet* and *Köylü*, regarding the simplification of the language, but these activities in İzmir were ignored. In fact, it is known that the simplification movements in the language started from the first quarter of the 19th century. In this respect, although there were some attempts in earlier periods, it is seen that the idea of "pure language" has been dealt with systematically and intensively since the 19th century. This period is a period in which the West is taken as reference in terms of science and literature. The tension between the values highlighted and the traditional values invalidated by the modernity has pushed societies to a new construction process. The idea of nationalism, the dominant ideology of this period, surrounded the empires throughout. One of the issues that emerged with this situation and needed to be drawn into a framework was the national identity and the elements that formed the national identity. Language, therefore, gains importance as a phenomenon at the center of a national identity or union. The reason why we start with language in the construction and revitalization processes is that language is a common point that brings the nation together and is a tool that will provide an agreement that appears as a need. In this respect, it should be welcomed that the movements that occur in different / same / recent

times and places show similar characteristics. The commonality in the reactions to the effects experienced over time stems from the fact that the resources fed by the intellectuals who are firmly attached to the idea of Turkishness are also common.